

LEZGİ DİLİNDEKİ ARAPÇA ÖDÜNÇLEMELER VE MORFOLOJİK YAPILARI

Ahmet KÖMÜRCÜ (*)

ÖZ

Lezgiler, Kafkasya'nın en eski halklarından biridir. Dağistan'ın güneydoğusu ile Azerbaycan'ın kuzey doğusunda yoğun olarak yaşamaktadırlar. İslamiyet ve Araplar ile VII. asırda, İslam fetih hareketleri sayesinde tanışmışlar ve sonrasında da Müslüman olmuşlardır. Araplardan sosyal, siyasal ve kültürel olarak etkilenmenin yanı sıra, dil yönünden de etkilenmişlerdir. Birçok Arapça kelime Lezgi dilinde kullanılmaya başlanmıştır.

Bu makale, Lezgi Dili'nde kullanılan Arapça sözcükler hakkındadır. M. Gacıyev'e ait "Rusko-Lezginiski Slovar" (Rusça-Lezgice Sözlük) isimli eser titizlikle taranmış ve anlam değişikliğine uğramadan Arapçadan Lezgi diline geçen sözcükler tespit edilmiştir. Lezgi dilinde kullanılan Arapça alıntı kelimeler, kullanıldıkları alan yönünden incelenerek tasnif edilmiş ve Arap dili morfolojisi bakımından da incelenmiştir. Daha sonra Arapça alıntı kelimelerin Lezgi dilindeki yüzdelik oranı belirlenmiştir.

Arapça alıntı sözcüklerin tasnifinde her bir sözcüğün Krilce yazılışı, Latince okunuşu, Arapça karşılığı, Türkçe okunuşu ve Lezgi dilinde ifade ettiği anlamı verilmiştir. Son sütunda ise Arapça kelime yapısı (morfoloji) açısından emsile-i muhtelifesi yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Lezgiler, Lezgi dili, Arapça, morfoloji, ödünçleme*

ABSTRACT

Arabic Loan Words in Lezgi Language and his Morphological Structures

Lezgis is one of the oldest nations of Caucasus. Most of them live at southeast of Dagestan and northeast of Azerbaijan. They met with Islam and Arabian people at VII. Century during the Islamic conquest movements and they converted into Islam following these movements. Their language as well as their social, political

* Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagati ABD.

and cultural life have been influenced by Arabians. Many Arabic words have been used in Language of Lezgi.

This article is about the Arabic words which are used in language of lezgi. The book named "Rusko-Lezginiski Slovar" (Russian-Lezgi dictionary) which was written by M. Gaciyev was examined carefully and Arabic words which were also used in language of lezgi with the same meaning determined. These quoted Arabic words were categorized in terms of their area of use and were analyzed in accordance with Arabian language morphology. And then the ration of quoted Arabic words in language of lezgi was determined as percentage.

At the categorization of quoted Arabic words, Cyrillic spelling, Latin pronunciation, Arabic meaning, Turkish pronunciation and their meaning at the language of lezgi were expressed. And at the last column there were different examples with regard to Arabic word form (morphological).

Keywords: Lezgis, Language of Lezgi, Arabic Language, Morphology, Quote

Giriş

Dilleri farklı olan insanlar, çeşitli sebeplerden dolayı bir arada yaşamak zorunda kaldıklarında, birbirlerinden sosyo-kültürel yönden etkilendikleri gibi, kelime alış-verişinde bulunmak suretiyle dil yönünden etkilenmeleri de kaçınılmaz olacaktır. Kaldı ki, yeryüzünde hiçbir dilden etkilenmeyerek saflığını korumuş veya başka dilleri etkilememiş bir kültür ve medeniyet dilini göstermek oldukça zordur. Böyle bir dil ancak hiçbir medeniyetle alâka kuramamış kabilelerde konuşuluyor olabilir. Yoksa her milletin dilinde başka dillerden geçmiş yüzlerce, binlerce kelime bulunması pek tabiidir.

1997 yılında UNESCO tarafından yapılan bir araştırmada, dünyada konuşulan 10.000 dil olduğu tespit edilmiştir. Bu dillerin yaklaşık 2.000 kadarının yazılı şeklinin olduğu bilinmektedir. Ülke sayısının dil sayısına göre bu kadar az -BM'ye üye 192 ülke vardır- olduğu göz önüne alınırsa, sadece bir dilin konuşulduğu bir ülke bulunamayacağı açıkça görülmektedir.¹

Dilbiliminde "Ödünçlemek" kavramıyla ifade edilen başka dilden söz alma² ameliyesi, içine kapalı olmayan, dışa açık dillerde meydana gelmektedir. Bu olgu geçmişte de olmuştur, günümüzde olmaya devam etmektedir. Bir dil başka bir dilden ödünçleme yaptığında, bazen aldığı unsuru aynen almaz. Aldığı kelime üzerinde ses ve anlam değişikliği yapar.

1 Sucu, Mehmet, "Yeryüzündeki Diller ve Kelime Alışverişleri", *Sızıntı Dergisi*, sayı: 371, Aralık 2009, s. 540.

2 TDK Türkçe Sözlük, Ankara, 2005, s. 1531.

Araplar dünyanın en köklü milletlerinden olduğu gibi, Arapça da en eski dillerinden birisidir. Kur'an- Kerim'in Arap dili üzere indirilmiş olması, bu dilin gramer ve kelime hazinesi bakımından çok zengin, köklü ve mükemmel olduğunun göstergesi olsa gerektir. Evrensel din olan İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed'in (sav) Arap ve kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'in Arapça olması sebebiyle, İslamiyetin yayılmasına paralel olarak Arapça'da İslam fetihleri ile Arap olmayan coğrafyalara kadar yayılmıştır.

Lezgilerin yaşadığı, Dağıstan'ın güneydoğu ve Azerbaycan'ın kuzeydoğu bölgeleri, Hz. Ömer'in komutanlarından Abdurrahman b. Rebia³ veya kardeşi Selman b. Rebia⁴ tarafından fethedilmiştir. Fetih sonrasında Lezgiler, Araplardan siyasi, sosyo-kültürel ve dil yönünden etkilenmişlerdir. O zamandan günümüze kadar Arapça'dan yüzlerce kelime alarak onları kendi dillerinin sesiyle boyamak suretiyle lezgileştirmişlerdir.

Bu çalışmamızda, makale hacmini aşacağı için Arapça alıntı kelimelerdeki ses ve anlam değişimleri üzerinde durmadık. Mana yönünden değişikliğe uğramadan alınan ve Lezgi dilinde kullanılan Arapça kelimelerin tespit edilmesi, tasnifi ve morfolojik açıdan incelenmesi üzerinde durduk.

Lezgi dilindeki Arapça kelimelerin tespiti, morfolojik yapısının incelenerek ortaya konulması Lezgi dilini kullanan insanların dil bilincini yükseltecektir. Arapça öğrenme hususunda onlara, diğer dillere kıyasla daha kolay öğrenme imkânı da sunacaktır. Çünkü öğrenmek istediği dile ait pek çok dil malzemesini kendi dilinde bulacaktır.

Lezgiler'in Tarihi

Lezgiler, en eski Kafkasya milletlerindedir. M.Ö. 450 yılında yazılan Herodot'un tarihinde bu isimle zikredilmektedir.⁵ Dağıstan'ın güneydoğusu ile Azerbaycan'ın kuzey ve kuzeydoğusunda, Samur çayı havzasında yaşamaktadırlar. Güneyde Azeriler, Kuzey ve kuzey batıda Dargin, Lak ve Avarlarla komşudurlar.

Gürcüler arasındaki bir rivayete göre Lezgilerle Kartveller (Gürcüler) Likos ve Kartlos adlı iki kardeşten türemişlerdir ve adları da bu iki kardeşin adlarından gelmiştir.⁶

3 İbnü'l-Esir Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim b. Abdilvahid eş-Şeybani, *El-Kâmil fi't-Tarih*, Lübnan, 1987, c. II, s.430.

4 Buniyatov, Ziya Musa, "Dağıstan" *DİA İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, c. XXVII, s.170.

5 Sami, Şemseddin, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul, 1308/1891, c. III, s. 2092.

6 Erel, Şerafeddin, *Dağıstan ve Dağıstanlılar*, İstanbul, 1961, s. 17.

Daha çok Dağıstan Özerk Cumhuriyetinin Ahtı, Dokuzpara, Kasımkent, Kurak, Magaramkent ve Rutul şehirleri ile Azerbaycan'ın Kuba, Kusar, Kaçmaz Gebele, Oğuz ve Xudat şehirlerinde yaşamaktadırlar. Bundan başka Derbent, Mohaçkale, Bakü, Kaspiyiski, Ognı, ve Sumgayıt gibi şehirlerde yaşayanlar olsa da bunlar azınlığı teşkil etmektedir.

VII. yüzyılda Müslüman Arap savaşçılarının bölgeye ulaşmasıyla Hz Ömer (r.a) döneminde İslam'la tanışmışlardır. Lezgiler'in bir kısmı o dönemde Müslüman olmuştur.⁷ Halkın hepsinin Müslüman olması ise ancak XV. Yüzyılda Şirvan Şahı Halil'in bölgeyi fethinden sonra gerçekleşmiştir.⁸

Lezgilerin, Rusya Federasyonu İstatistik Kurumu 2010 yılı verilerine göre 473 bin 722'si Rusya'da (Dağıstan),⁹ Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu 2009 yılı kayıtlarına göre 180 bin 300'ü Azerbaycan'da¹⁰ yaşamaktadır.

Lezgiler'e Latin müellifleri Legea, Gürcüler Lekı/Lekzi, İranlılar ile Araplar Lekz ve Ruslar Lezgin adını vermişlerdir.¹¹

Bölgenin göç yolu üzerinde bulunması, çeşitli kavimlerin buralardan geçmesine ve yerleşmelerine sebep olmuştur. Bununla birlikte Lezgiler asimile olmamış ve günümüze kadar varlıklarını korumuşlardır. Bununla da kalmamışlar, aynı zamanda etrafındaki komşularını da aralarına alarak eritme başarısını göstermişlerdir. Doğudan batıya büyük göç dalgalarının buralarda bıraktığı kalıntılar ve Arap fatihlerinin stratejik noktalara yerleştirdikleri Araplar dahi Lezgilere karışmışlar, dillerini ve benliklerini kaybederek Lezgileşmişlerdir.¹²

Önceleri yabancı unsurları benliklerinde eriten Lezgiler, daha sonra bu eritme kudretini kaybetmişlerdir. Bilhassa Hazar denizi kıyılarıyla Azerbaycan'ın Şeki Şirvan ve Zagatala bölgelerinde kendi dillerini bırakarak Azerbaycan dilini konuşmaya başlamışlardır. Bu yüzden Lezgiler arasında Azerbaycan dili geniş ölçüde yayılmıştır.

Lezgiler, cesur, muharip, aynı zamanda vefakâr, sözlerine sadık, ilmi ve âlimleri seven, misafirperver, iri gözlü, kestane saçlı, güzel yüzlü, üstün bir zekâya sahip, kanaatkâr, zorluklara dayanıklı ve uzun ömürlü özellikleriyle bilinmektedirler.¹³

7 Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir Et-Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Ürdün, s.690-691.

8 Dursun, Davut, "Lezgiler" *DİA İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2003, c. XXVII, s. 170.

9 http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf 22.10.2014

10 <http://www.stat.gov.az/source/demography/ap/> 16.10.2014

11 Dursun, a.g.m., c. XXVII, s. 169.

12 Erel, *a.g.e.*, s. 17.

13 Dursun, a.g.m., c. XXVII, s. 169-170.

Lezgi halkının çoğunluğu sünni ve şafi mezhebinden¹⁴ olsa da çok az bir kısmı Şii'dir.¹⁵

Lezgilerin Dili “Lezgi Dili”

Kafkas dağlarında yaşayan milletlerin dilleri, Gürcü diliyle birlikte Kafkas dilleri ailesini oluşturmaktadır. Kafkas dilleri ailesi kendi arasında Kuzey ve Güney Kafkas dillerine ayrılmaktadır. Lezgi dili, Kuzey Kafkas dillerinden Dağıstan dilleri gurubuna girmektedir. Bu guruba ait diller Dağıstan ve Azerbaycan'ın Şah dağı bölgelerinde kullanılmaktadır. Yirmi altı dilden oluşmaktadır. Bunlardan on tanesi “Güney Dağıstan” veya “Lezgi gurubu” dilleri olarak isimlendirilmektedir. Bu diller: Lezgi, Tabasaran, Rutul, Ağul, Arçi, Krız, Buduh, Udin, Hinalug dilleridir.¹⁶ (Son dört dil Azerbaycan sınırları içerisinde yer almaktadır.) Bu guruptan Lezgi, Tabasaran, Ağul, Rutul, Sahur dillerinden her birinin ayrı ayrı alfabesi mevcut olup okuma-yazması vardır. Diğer beş dilin ise alfabesi yoktur. Bunlar Lezgi dili alfabesini kullanmaktadırlar ve okuma-yazması Lezgi dili gibidir.¹⁷

Bu diller ailesinde sesler kalın ve telaffuzlar çok zordur. Lezgi dilinde kırk beş harf vardır. Onlardan onbir tanesi sesli otuz üçü sessizdir. “b” harfi ise Rusçada olduğu gibi sesleri yumuşatmak için kullanılmaktadır.

Lezgi Dili'nin Küri, Kuba ve Ahtı olmak üzere üç ana lehçesi bulunmaktadır. Kuba lehçesi Azerbaycan'ın kuzeyinde, Ahtı ve Küri ise Dağıstan'ın güneydoğusunda yaygındır.¹⁸ Küri lehçesi¹⁹, ekseriyetin kullandığı ve diğerlerine de alt yapı oluşturan lehçedir.

Lezgilerin kullandığı lehçelerin Çeçen ve İnguş dilleriyle birlikte Kuzey Kafkasya dillerinin Çeçeno-Lezgi ailesini teşkil ettiğini²⁰ söyleyenlerde vardır.

Lezgi dilinde yazılmış eser sayısı azdır. Kelâm âlimi Korkurlu Sait, tasavvuf şairi Etim Emin, Azerice yazan tarihçi Hasan Alkadarî, şair Seyfullah Çobanzade, şair Emin Arslan, şair Hacı Ahtî, Dağıstan'ın millî şairi Süleyman Stals-

14 Yıldız, Muharrem, *Dünden Bugüne Kafkasya*, İzmir, 2006, s. 46; *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, “Lezgiler”, Milliyet Yayınları, c. XIV, s.7461-7462.

15 Dursun, a.g.m., c. XXVII, s. 169.

16 Halibov, B.B., *Lezgi Dillerinin Fonetik Karşılaştırılması*, Moskova, 1980, s.79.

17 Gaydarov, R.İ., Mirzehanov, S.M., Ramaldanov, G.R., *Lezgi çal 6-7*, Mahaçkala 1992, s. 8.

18 Dursun, a.g.m., c. XXVII, s. 170.

19 Bazı kitaplarda “Kürin”, “küre” lehçesi olarak geçmektedir.

20 *MEB Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1976, c. XXXIII, s. 19.

ki, Kuruglu Tahir Alimov, Alibeg Fatahov ve Şah Emir Maradov Lezgilerin en önemli âlim ve yazarları arasında yer almaktadır.²¹

Sovyetler Birliği döneminden önce, Arapça bölgenin müşterek dili olduğundan dolayı yerel Kafkas dillerinde çok az yazılı metin bulunmaktaydı. 17. ve 18. yüzyıllarda zirveye ulaşan Arapça eğitimi Dağıstan'da köklü bir geleneğe sahiptir. Öğrenciler, eğitimlerini tamamlamak için Şam ve Halep gibi ilim merkezlerine gidip eğitimlerini alırlardı. Bütün Dağıstan âlimleri ve şairleri Arapçayı kolaylıkla kullanabiliyordu. 1926 yılı Sovyetler Birliği nüfus sayımında okur-yazar sayısı çok azdı. Okur-yazar olanlar ana dillerinde değil de Arapça okuyup yazıyorlardı. Bugün bile Arapça, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi dili olması nedeniyle varlığını devam ettirmektedir. Sovyetler Birliği'nin hâkimiyetine girmeden önce Dağıstan'da yayınlanan ilk gazete (1915) de Arapça idi.²²

1917 yılı Bolşevik devriminden önce Lezgiler'in Arapça'dan çok faydalandıkları ve Arap alfabesini kullandıkları anlaşılmaktadır. Lezgiler 1928 yılından itibaren Latin alfabesini, 1938 yılından sonra ise Rus (Kril) alfabesini kullanmışlardır.²³ Günümüzde Dağıstan Lezgileri Kril alfabesini kullanmayı sürdürmektedirler. Azerbaycan Lezgileri ise Latin alfabesini kullanmaktadır. Durum böyle olmakla birlikte Lezgi dilinde Rusça ve Latince olmayan bazı ses ve harfler vardır. Bu sesler daha çok Arap alfabesindeki bazı seslere benzemektedir. Mesela: (kb- ق) (ml- ط) (gb- غ). Bazı sesler ise ne Rusça ne Latince ne de Arapçada mevcuttur.

Dağıstan milletlerinde yazılı edebi eserler, bilhassa Avarlar ile Laklarda, XVII. asırda başlarken, Lezgilerde ancak XIX. yüzyılın başlarında görülmeye başlar. Lezgi dilinde ilk matbu eser ise 1928'den sonra yayınlanmıştır.²⁴

Günümüzde Lezgi dilinde kültürel ve edebi eserler kaleme alınmakta, gazete-dergi ve radyo ile televizyonlarda kullanılmaktadır.²⁵ Lezgi dili, Dağıstan'da orta öğretim okulları ile üniversitelerde okutulmaktadır. Lezgi dilinde yazılmış eser, dergi ve gazete sayısı gittikçe artmaktadır. Lezgi Gazet, Siyi Dünya, Vatan, Alpan, Lezgistan haberleri, Samur ve Dağıstan Kadınları gibi gazete ve dergiler haftalık veya aylık olarak yayımlanmaktadır. Lezgi dili, Lezgilerin sözlü ve yazılı folklorunda, tiyatrosunda ve müziğinde canlı olarak hayatiyetini devam ettirmektedir.

21 *Büyük Larousse Ansiklopedisi*, c. XIV, s. 7461-7462.

22 Akiner, Shirin, *Sovyet Müslümanları*, Çev.: Tufan Buzpınar ve Ahmet Mutu, İstanbul, 1995, s. 115.

23 Gaydarov, R.İ., Mirzehanov, S.M., Ramaldanov, G.R., *a.g.e.*, s.3.

24 Bala, Mirza, "Dağıstan", *MEB İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. III, s. 451.

25 *Komunist Gazetesi* 4 Haziran 1987, s. 4.

Lezgi dili hakkında yazılan ilk kitap Alman asıllı Rus yazar Petr Karloviç Uslar'ın "Küre Çal" kitabıdır. Kitap 1867-1871 yıllarında yazılmış ve 1896 yılında Tiflis'te basılmıştır. Kitapta Lezgi dilindeki seslerin tertibi ve morfolojisi ele alınmıştır. Lezgi dilinin grameri ise ilk olarak Rus Lev İvanoviç Jirkov tarafından 1941 senesinde yazılmıştır. Lezgilerden Lezgi dili hakkında kitap yazan Muhammed Muhammedoviç Hacıyev'dir. M.M. Hacıyev, Lezgi İmla Kuralları (1938) ve Lezgi İmla Sözlüğü (1941) ile orta öğretimin tüm sınıfları (1-11) için hazırlanan ders kitaplarının da müellifidir. O'nun en büyük hizmetlerinden birisi de, Rusça-Lezgice (1950) ve Lezgice-Rusça (1966) sözlük çalışmalarıdır.

II. Dünya savaşında sonra lezgi dili araştırmalarında bir hayli ilerleme olmuştur. Yazılan kitap sayısı artmıştır. U. A. Meylanov, K. İ. Gaydarov, Ş. M. Saodiyev, M. A. Alipulatov, H. İ. Mehemedov, İ. A. Abdulcamalov, A. G. Gülmehemedov, B. B. Talibov, F. A. Ganiyev, M. M. Yaraliyev vb. pek çok Lezgi dilini araştıran ve inceleyen dilbilimciler yetişmiştir.²⁶

Alman Martin Haspelmata ise Lezgi Dili'nin Grameri ile İngilizce-Lezgice sözlük hazırlayarak bu dile önemli katkıda bulunmuştur.²⁷

Lezgi Dilinde Kullanılan Arapça Alıntı Kelimeler

Çalışmada, Arapça'dan Lezgiceye geçen kelimeler, M. M. Gacıyev'in otuz beş bin kelime içeren "Rusko-Lezginski Slovar"²⁸ (Rusça-Lezgice Sözlük) isimli sözlüğü taranmak suretiyle tespit edilmiş, daha sonra, kullanıldıkları alana göre sınıflandırılmış ve Arap morfolojisi yönünden de incelenmiştir.

Lezgi Dilindeki Arapça Kelimeler			Arapça sözcüklerin Okunuşu	Lezgi dilindeki anlamı	Morfoloji yönünde inceleme
Krilce Yazılışı	Latince Okunuşu	Arapça Yazılışı			
SOSYAL HAYATLA İLGİLİ KELİMELE					
Агъали	Aqali	أَهْلِي	Ehâli	İnsanlar, toplum	Cem-i teksîr
Агвал	Aqval	أَحْوَال	Ahvâl	Ahval	Cem-i teksîr
Ватан	Vatan	وَطَنٌ	Vatan	Vatan	Müfred isim
Адават	Adavat	عَدَاوَةٌ	'Adâvet	Adavet, düşmanlık	Müfred isim
Ажайиб	Ajayib	عَجَائِب	'Acâib	Acâyip	Cem-i teksîr
Гъдиса	Qdisa	حَادِثَةٌ	Hâdise	Hadise	Müfred isim

26 Gaydarov, R.İ., Gülmagamedov, A.G., Mehemedov, H.İ., Nesredinov, F., Yaraliyev, M.M., *Lezgi Çal 10-11*, Mahaçkale, 1993, s.10-11.

27 *Lezgi Gazetesi*, 16 Ekim 1993, s. 7.

28 Gacıyev, M.M., *Rusko-Lezginski Slovar*, Mahaçkala, 1950.

Гьал	Qal	حَالٌ	Hâl	Durum, hal	Müfred isim
Икьрам	İkram	إِكْرَامٌ	İkrâm	İkram	Mezîd fiil mastarı
Бине	Bine	بِنَاءٌ	Binâ	Bina	Müfred isim
Уьмуьр	Umur	عُمْرٌ	'Umr	Hayat	Müfred isim
Гьурия	Quriye	حُرِّيَّةٌ	Hurriyyet	Hürriyet	Müfred isim
Кеф-гьал	Kef-qal	كَيْفَ حَالٍ	Keyfe Hal	Nasılsınız	Bileşik isim
Шаркъ	Şark	شَرْقٌ	Şark	Şark, doğu	Mastar-ı sarîh, Müfred isim
Шарт	Şart	شَرْطٌ	Şart	Şart	Mastar-ı sarîh, Müfred isim
Эзият	Eziyet	أَذِيَّةٌ	Eziyyet	Eziyet	Müfred isim
Эсер	Eser	أَثَرٌ	Eser	Eser	Müfred isim
Магьир	Maqir	مَاهِرٌ	Mâhir	Becerikli	İsm-i fâil
Хабар	Xabar	خَبَرٌ	Haber	Haber	Müfred isim
Хазина	Xazina	حَزِينَةٌ	Hazîne	Hazine	Müfred isim
Халис	Xalis	حَالِصٌ	Hâlis	Halis	İsm-i fâil
Хелвет	Xelvet	حَلْوَةٌ	Halvet	Halvet, yalnız	Müfred isim
Хас	Xas	حَاصٌ	Hâs	Hususi, özel	Müfred isim
Халас	Xalas	حَالِصٌ	Halâs	Halas, tamam	Müfred isim
Хусуи	Xsusi	حُصُوصِيٌّ	Husûsî	Hususi	İsm-i mansûb
Гьариба	Qъariba	عَرِيبَةٌ	Garîbe	Garip	Müfred isim
Гьейри	Qъeyri	عَيْرٌ	Gayr	Gayri	İstisna edatı
Гьараз	Qъaraz	عَرَضٌ	Garaz	Kasıt, amaç	Müfred isim
Гьавгьа	Qavgga	ضَوْضَاءٌ	Davdâ	Kavga	Müfred isim
Гьурьат	Qurbat	عُرْبَةٌ	Gurbet	Garib	Müfred isim
Гьава	Qava	هَوَاءٌ	Havâ	Hava	Müfred isim
Гьазур	Qazur	حَاضِرٌ	Hâzır	Hazır	İsm-i fâil
Гьакьикьат	Qakъikъat	حَقِيقَةٌ	Hakîkat	Hakikat	Müfred isim
Гьарарат	Qararat	حَرَارَةٌ	Harâret	Hararet	Müfred isim
Гьасил	Qasil-avun	حَاصِلٌ	Hâsıl	Hasıl, özet	İsm-i fâil
Давам	Davam	دَوَامٌ	Devâm	Devam	Müfred isim
Даим	Daim	دَائِمٌ	Dâim	devamlı	İsm-i fâil
Девран	Devran	دَوْرَانٌ	Devrân	Deveran, tur, dönüş	Müfred isim
Дуьня	Dunye	دُنْيَاءٌ	Dünyâ	Dünya	Müfred isim
Яни	Yeni	يَعْنِي	Ya'ni	Yani	Muzari fiil
Жавагьбр	Javaqbr	جَوْهَرٌ / جَوَاهِرٌ	Cevher/ Cevâhir	Cevahir	Müfred isim
Желб	Jelb-avun	جَلَبْتُ	Celb	Celp etmek	Mastar-ı sarîh

Жем	Jem-avun	جَمْع	Cem'	Cem etmek, toplamak	Master-ı sarîh, Müfred isim
Жигъет	Jiqet	جِهَةٌ	Cihet	Taraf	Müfred isim
Жинс	Jins	جِنْسٌ	Cins	Cins	Müfred isim
Зарар	Zarar	ضَرَرٌ	Zarar	Zarar	Müfred isim
Зарб	Zarb	ضَرْبٌ	Darb	Darp, darbe, vurma	Master-ı sarîh, Müfred isim
Гажет	Qajet	حَاجَةٌ	Hâcet	Hacet	Müfred isim
Мейит	Meyit	مَيِّتٌ	Meyyit	Meyit	Müfred isim
Талакъ	Talak	طَلَاقٌ	Talâk	Talak	Müfred isim
Зерре	Zerre	ذَرَّةٌ	Zerre	Zerre	Müfred isim
Зид	Zid	ضِدٌّ	Zidd	Zit	Müfred isim
Зиярат	Ziyerat	زِيَارَةٌ	Ziyâret	Ziyaret	Müfred isim
Зулумат	Zulumat	ظُلُمَاتٌ	Zulumat	Zulmet	Cem-i müennes sâlim
Ибрет	İbret	عِبْرَةٌ	'İbret	İbret	Müfred isim
Игътияж	İqtiyej	إِحْتِيَاجٌ	İhtiyâc	İhtiyaç	Mezîd fiil mastarı
Игътият	İqtiyet	إِحْتِيَاطٌ	İhtiyât	İhtiyat, yedek	Mezîd fiil mastarı
Изин	İzin	إِذْنٌ	İzn	İzin	Müfred isim
Икърар	İkrar	إِكْرَارٌ	İkrâr	İkrar	Mezîd fiil mastarı
Имарат	İmarat	عِمَارَةٌ	'İmâret	İmaret	Müfred isim
Иттифакъ	İttifak	إِتْتِفَاقٌ	İttifâk	İttifak	Mezîd fiil mastarı
Ишара	İşara	إِشَارَةٌ	İşâret	İşaret	Mezîd fiil mastarı
Иштиракъ	İştirak	إِشْتِرَاكٌ	İştirâk	İştirak, katılım	Mezîd fiil mastarı
Къадим	Kъadim	قَدِيمٌ	Kadîm	Kadim, eski	Müfred isim
Къриб	Kъrib	قَرِيبٌ	Karîb	Karip	Müfred isim
Къаст	Kъast	قَصْدٌ	Kasd	Kast	Müfred isim
Къейд	Kъeyd	قَيْدٌ	Kayd	Kayıt	Müfred isim
Къимет	Kъimet	قِيَمَةٌ	Kıymet	Kıymet	Müfred isim
Къуват	Kъуват	قُوَّاتٌ	Kuvvât	Güçler	Cem-i müennes sâlim
Къабулун	Kabulun	قَبُولٌ	Kabûl	Kabul	Müfred isim
Къиса	Kisa	قِصَّةٌ	Kıssa	Hadise, hikaye	Müfred isim
Лазим	Lazim	لَازِمٌ	Lâzım	Gerek, Lazım	İsm-i fâil
Лайих	Layix	لَايِقٌ	Lâik/ Lâyık	Layık	İsm-i fâil
Легъзе	Leqze	لَهْزَةٌ	Lahza	An	Müfred isim
Магълуб	Maqъlub	مَغْلُوبٌ	Maglûb	Mağlup	İsm-i mef'ûl
Магърум	Maqrum	مَحْرُومٌ	Mahrûm	Mahrum	İsm-i mef'ûl

Мажбур	Majbur	مَجْبُورٌ	Mecbûr	Zorunlu	İsm-i mef'ûl
Майил	Mayil	مَائِلٌ/مَائِيلٌ	Mâil/ Mâyil	Meyleden	İsm-i fâil
Маишат	Maişat	مَعِيشَةٌ	Maişet	Maişet, geçim	Mimli master
Макъсад	Maқъsad	مَقْصِدٌ	Maksad	Maksat	Mimli master
Мал	Mal	مَالٌ	Mâl	Mal	Müfred isim
Мулк	Mulk	مُلْكٌ	Mülk	Mülk	Müfred isim
Малум	Malum	مَعْلُومٌ	Ma'lûm	Malum, anlaşılan	İsm-i mef'ûl
Мана	Mana	مَعْنَى	Ma'na	Anlam	Müfred isim
Махлукъат	Maхlukat	مَخْلُوقَاتٌ	Mahlûkât	Mahlukat	Cem-i müennes sâlim
Махсус	Maxsus	مَخْصُوصٌ	Mahsûs	Mahsus	İsm-i mef'ûl
Машгъл	Maşgul	مَشْغُولٌ	Meşgûl	Meşgul	İsm-i mef'ûl
Машгълур	Maşqur	مَشْهُورٌ	Meşhûr	Ünlü	İsm-i mef'ûl
Мумкун	Mumkun	مُمْكِنٌ	Mümkin	Mümkün	İsm-i fâil
Назар	Nazar	نَظَرٌ	Nazar	Nazar	Müfred isim
Нетижа	Netija	نَتِيجَةٌ	Neŧice	Sonuç	Müfred isim
Нубат	Nubat	نُوبَةٌ	Nûvbe	Sıra	Müfred isim
Низам	Nizam	نِظَامٌ	Nizâm	Nizam	Müfred isim
Нуфузлу	Nufuzlu	نَافِذٌ	Nâfiz	Nafiz	İsm-i fâil
Къуват	Kъuvat	قُوَّاتٌ	Kuvvât	Güçler	Cem-i müennes sâlim
Къабулун	Kabulun	قَبُولٌ	Kabûl	Kabul	Müfred isim
Къиса	Kisa	قِصَّةٌ	Kıssa	Hadise, hikaye	Müfred isim
Лазим	Lazim	لَازِمٌ	Lâzım	Gerek, Lazım	İsm-i fâil
Лайих	Layix	لَايِقٌ	Lâik/ Lâyık	Layık	İsm-i fâil
Легъзе	Leqze	لَحْظَةٌ	Lahza	An	Müfred isim
Магълуб	Mağlub	مَغْلُوبٌ	Maglûb	Mağlup	İsm-i mef'ûl
Магълум	Mağlum	مَحْرُومٌ	Mahrûm	Mahrum	İsm-i mef'ûl
Мажбур	Majbur	مَجْبُورٌ	Mecbûr	Zorunlu	İsm-i mef'ûl
Майил	Mayil	مَائِلٌ/مَائِيلٌ	Mâil/ Mâyil	Meyleden	İsm-i fâil
Маишат	Maişat	مَعِيشَةٌ	Maişet	Maişet, geçim	Mimli master
Макъсад	Maқъsad	مَقْصِدٌ	Maksad	Maksat	Mimli master
Мал	Mal	مَالٌ	Mâl	Mal	Müfred isim
Мулк	Mulk	مُلْكٌ	Mülk	Mülk	Müfred isim
Малум	Malum	مَعْلُومٌ	Ma'lûm	Malum, anlaşılan	İsm-i mef'ûl
Мана	Mana	مَعْنَى	Ma'na	Anlam	Müfred isim

Махлукъат	Maxlukat	مَخْلُوقَاتٌ	Mahlûkât	Mahlukat	Cem-i müennes sâlim
Махсус	Maxsus	مَخْصُوصٌ	Mahsûs	Mahsus	İsm-i mef'ûl
Машгъл	Maşgul	مَشْغُولٌ	Meşgûl	Meşgul	İsm-i mef'ûl
Машгър	Maşgur	مَشْهُورٌ	Meşhûr	Ünlü	İsm-i mef'ûl
Мумкун	Mumkun	مُمْكِنٌ	Mümkin	Mümkün	İsm-i fâil
Назар	Nazar	نَظَرٌ	Nazar	Nazar	Müfred isim
Нетижа	Netija	نَتِيحَةٌ	Netice	Sonuç	Müfred isim
Нубат	Nubat	نُوبَةٌ	Nûvbe	Sıra	Müfred isim
Низам	Nizam	نِظَامٌ	Nizâm	Nizam	Müfred isim
Нуфузлу	Nufuzlu	نَافِذٌ	Nâfiz	Nafiz	İsm-i fâil
Нуьсрет	Nusret	نُصْرَةٌ	Nusret	Yardım	Müfred isim
Рази	Razi	رَاضٍ	Râzi	Razı	İsm-i fâil
Раят	Rayet	رَاحَةٌ	Râha	Rahat	Müfred isim
Рушвет	Ruşvet	رِشْوَةٌ	Rüşvet	Rüşvet	Müfred isim
Сабвгъ хийр	Sabvq xiyr	صَبَاحُ حَيْرٍ	Sabâh Hayr	Günaydın	Bileşik isim
Саламатвал	Salamatval	سَلَامَةٌ	Selâmet	Selamet	Müfred isim
Себеп	Sebeb	سَبَبٌ	Sebeb	Sebep	Müfred isim
Севт	Sevt	صَوْتٌ	Savt	Ses	Müfred isim
Сефер	Sefer	سَفَرٌ	Sefer	Sefer	Müfred isim
Суал	Sual	سُؤَالٌ	Suâl	Soru	Müfred isim
Табдил	Tabdil	تَبْدِيلٌ	Tebdîl	Değişme	Mezîd fiil mastarı
Тайин	Tayin	تَعْيِينٌ	Ta'yîn	Tayin, atama	Mezîd fiil mastarı
Такъат	Takat	طَاقَةٌ	Tâkat	Takat, güç	Müfred isim
Тамам	Tamam	تَمَامٌ	Tamâm	Tamam	Müfred isim
Тариф	Tarif	تَعْرِيفٌ	Ta'rif	Tarif, tanım	Mezîd fiil mastarı
Тартиб	Tartib	تَرْتِيبٌ	Tertîb	Tertip	Mezîd fiil mastarı
Тафават	Tafavat	تَفَاوُتٌ	Tefâvüt	Farklılık, derece	Mezîd fiil mastarı
Тедитр	Teditr	تَدْبِيرٌ	Tedbîr	Tedbir	Mezîd fiil mastarı
Тереф	Teref	طَرَفٌ	Taraf	Taraf	Müfred isim
Тешкил	Teşkil	تَشْكِيلٌ	Teşkil	Teşkil	Mezîd fiil mastarı
Талаб	Talab	طَلَبٌ	Taleb	Talep, istek	Müfred isim
Тажуб	Tajub	تَعَجُّبٌ	Taaccüb	Taaccüb, şaşkınlık	Mezîd fiil mastarı
Тешпигъ	Teşpiq	تَشْبِيهٌ	Teşbih	Teşbih, benzeme	Mezîd fiil mastarı
Теби	Tebii	طَبِيعِيٌّ	Tabî'î	Tabii, doğal	İsm-i mensûb
Фагъм	Faqum	فَهْمٌ	fehm	Fehm, anlayış	Müfred isim
Файда	Fayda	فَايِدَةٌ	Fâide	Fayda	İsm-i fâil

Санайи	Sanayi	صِنَاعِي	Sanâ'î	Sanayi	İsm-i mensûb
Фал	Fal	فَالٌ	Fe'l	Hareketli	Müfred isim
Фаркъ	Fark	فَرْقٌ	Fark	Fark	Müfred isim
Фелек	Felek	فَلَكَ	Felek	Felek	Müfred isim
Фикир	Fikir	فِكْرٌ	Fikr	Fikir, düşünce	Müfred isim
Флан	Flan	فُلَانٌ	Fülân	Falan, falancı	Müfred isim
Надир	Nadir	نَادِرٌ	Nâdir	Nadir	İsm-i fâil
Умуми	Umumi	عُمُومِي	'Umûmî	Genel	İsm-i mansûb
Усбат	Usbat	إِثْبَاتٌ	İsbât	İspat	Mezîd fiil mastarı
Мазлум	Mazlum	مَظْلُومٌ	Mazlûm	Mazlum	İsm-i mef'ûl
Сагъб	Saqb	صَاحِبٌ	Sâhîb	Sahip	İsm-i fâil
Йтим	Yetim	يَتِيمٌ	Yetîm	Yetim	Müfred isim
Халу	Xalu	حَالٌ	Hâl	Dayı	Müfred isim
Шей	Şey	شَيْءٌ	Şey	Şey	Müfred isim
Шикил	Şikil	شَكْلٌ	Şekl	Şekil	Müfred isim
Шейх	Şeyx	شَيْخٌ	Şeyh	Şeyh	Müfred isim
Залзала	Zalzala	زَلْزَلَةٌ	Zelzele	Deprem	Rubâi müc. fiil mastarı
Шахси	Şaxsi	شَخْصِي	Şahsî	Şahsi	İsm-i mensûb
Гъамам	Qamam	حَمَامٌ	Hammâm	Hamam	Müfred isim
Фагъир	Fağyir	فَقِيرٌ	Fakir	Fakir	Müfred isim
Мурад	Murad	مُرَادٌ	Murâd	Murat, istenilen	İsm-i mef'ûl
Ада	Ada	أَدَى	Eddâ	Yerine getirdi	Mâzi fiil
Майдан	Maydan	مَيْدَانٌ	Meydân	Meydan	Müfred isim
Имдад	İmdad	إِمْدَادٌ	İmdâd	İmdat	Mezîd fiil mastarı
Макан	Makan	مَكَانٌ	Mekân	Mekan	İsm-i mekân
İNANÇLA İLGİLİ KELİMELER					
Азан	Azan	أَذَانٌ	Ezân	Ezan	Müfred isim
Азраил	Azrail	عَزْرَائِيلُ	Azrâîl	Azrail	Müfred isim
Баракалла	Barakalla	بَارِكُ اللَّهِ	Bâreke'l-lâh	Barekallah	Bileşik isim
Басарат	Basarat	بَصِيرَةٌ	Basîret	Basiret	Müfred isim
Батип	Batil	بَاطِلٌ	Bâtıl	Batıl	İsm-i fâil
Берекат	Berekat	بَرَكَاتٌ	Bereket	Bereket	Müfred isim
Бидят	Bidyet	بِدْعَةٌ	Bid'at	Bidat	Müfred isim
Вафат	Vafat	وَفَاةٌ	Vefât	Vefat	Müfred isim
Эхирзаман	Exirzaman	آخِرُ الزَّمَانِ	Âhir zamân	Ahir zaman	Bileşik isim

Гъафил	Qъafil	عَافِلٌ	Gâfil	Gafil	İsm-i fâil
Мушибат	Musibat	مُصِيبَةٌ	Musîbet	Musibet	Müfred isim
Гъалал	Qalal	حَلَالٌ	Halâl	Helal	Müfred isim
Гъарам	Qaram	حَرَامٌ	Harâm	Haram	Müfred isim
Дин	Din	دِينٌ	Dîn	Din	Müfred isim
Дуа	Dua	دُعَاءٌ	Duâ	Dua	Müfred isim
Яраб	Yerab	يَا رَبُّ	Yâ Rab	Ey Rabbim	Bileşik isim
Жаназа	Janaza	جَنَازَةٌ	Cenâze	Cenaze	Müfred isim
Жеъеннем	Jeennem	جَهَنَّمَ	Cehennem	Cehennem	Müfred isim
Жуьмя	Jumye	جُمُعَةٌ	Cum'a	Cuma	Müfred isim
Закат	Zakat	زَكَاةٌ	Zekat	Zekat	Müfred isim
Зикур	Zikur	ذِكْرٌ	Zikr	Zikir	Müfred isim Master-ı sarîh
Ибадат	İbadat	عِبَادَةٌ	'İbâdet	İbadet	Müfred isim
Иблис	İblis	إِبْلِيسَ	İblîs	İblis	Müfred isim
Имам	İmam	إِمَامٌ	İmâm	İmam	Müfred isim
Иман	İman	إِيمَانٌ	Îmân	İman	Mezîd fiil mastarı
Иншаллагъ	İnşallaq	إِنْ شَاءَ اللَّهُ	İnşâ Allâh	İnşallah	Bileşik isim
Ислам	İslam	إِسْلَامٌ	İslâm	İslam	Mezîd fiil mastarı
Ихлас	İxlas	إِحْلَاصٌ	İhlâs	İhlas	Mezîd fiil mastarı
Кафир	Kafir	كَافِرٌ	Kâfir	Kafir	İsm-i fâil
Кафан	Kafan	كَفَنٌ	Kefen	Kefen	Müfred isim
Керамат	Keramat	كَرَامَةٌ	Kerâmet	Keramet	Müfred isim
Кябе	Kyebe	كَعْبَةٌ	Ka'be	Kabe	Müfred isim
Къибле	Kъible	كَيْبَلَةٌ	Kible	Kible	Müfred isim
Азаб	Azab	عَذَابٌ	'Azâb	Azap	Müfred isim
Мевлид	Mevlid	مَوْلِدٌ	Mevlid	Mevlüt	İsm-i zaman ve mekan
Мезгъеб	Mezqeb	مَذْهَبٌ	Mezheb	Mezhep	İsm-i zaman ve mekan
Мунафикъ	Munafik	مُنَافِقٌ	Münâfik	Münafik	İsm-i fâil
Муsulман	Musulman	مُسْلِمٌ	Muslim	Müslüman	İsm-i fâil
Ният	Niyat	نِيَّةٌ	Niyyet	Niyet	Müfred isim
Нефс	Nefs	نَفْسٌ	Nefs	Nefis	Müfred isim
Регъим	Reqim	رَحِيمٌ	Rahîm	Rahim	İsm-i mübâlağa
Регъмет	Reqmet	رَحْمَةٌ	Rahmet	Rahmet	Müfred isim, mastarı sarîh
Руьгъ	Ruq	رُوحٌ	Rûh	Ruh	Müfred isim
Руьгъани	Ruqani	رُوحَانِي	Rûhânî	Ruhani, dini	İsm-i mensûb
Руькуьн	Rukun	رُكْنٌ	Rukn	Rükün	Müfred isim

Саваб	Savab	ثَوَابٌ	Sevâb	Sevap	Müfred isim
Салават	Salavat	صَلَوَاتٌ	Salavât	Salavat	Cem-i müennes sâlim
Садакьа	Sadaka	صَدَقَةٌ	Sadaka	Sadaka	Müfred isim
Тавакул	Tavakul	تَوَكُّلٌ	Tevekkül	Tevekkül	İsm-i fâil
Таврат	Tavrat	تَوْرَاتٌ	Tevrât	Tevrat	Müfred isim
Батин	Batin	بَاطِنٌ	Bâtin	Batin, gizli	İsm-i fâil
Фасикь	Fasik	فَاسِقٌ	Fâsık	Fasık	İsm-i fâil
Халикь	Xalik	خَالِقٌ	Hâlık	Halık, yaratıcı	İsm-i fâil
Шайтан	Şaytan	شَيْطَانٌ	Şeytân	Şeytan	Müfred isim
Шариат	Şariat	شَرِيعَةٌ	Şer'ât	Şeriat	Müfred isim
Шукур	Şukur	شُكْرٌ	Şükr	Şükür, teşekkür	Müfred isim,
Эхират	Exirat	آخِرَةٌ	Âhiret	Ahiret	Müfred isim
Гьак-гьсаб	Qak-qsab	حَقٌّ - حِسَابٌ	Hak-Hisâb	Hak ettiği	Bileşik isim
Гьахь	Qax	حَقٌّ	Hak	Hak	Müfred isim
Азиз	Aziz	عَزِيزٌ	Aziz	Aziz	İsm-i mübâlağa
Нур	Nur	نُورٌ	Nûr	Nur	Müfred isim
Салам	Salam	سَلَامٌ	Selâm	Selam	Müfred isim
Эбедт	Ebedt	أَبَدِيٌّ	Ebedî	Ebedi	İsm-i mensûb
Важиб	Vajib	وَاجِبٌ	Vâcib	Vacip	İsm-i fâil
Хийир	Xiyir	حَيْرٌ	Hayr	Hayır (hasenat)	Müfred isim
Якьин	Yekъin	يَقِينٌ	Yakîn	Yakin	Müfred isim
Кьудрат	Kъudrat	قُدْرَةٌ	Kudret	Kudret	Müfred isim
Эфзел	Efzel	أَفْضَلُ	Efdal	Efdal	İsm-i tafdil
SEBZE VE MEYVE İSİMLERİ					
Зейтун	Zeytun	زَيْتُونٌ	Zeytûn	Zeytin	Müfred isim
Лимон	Limon	لَيْمُونٌ	Leymûn	Limon	Müfred isim
Машмаш	Maşmaş	مِشْمِشٌ	Mişmiş	Kayısı	Müfred isim
Партахал	Partaxal	بُرْتُغَالٌ	Burtugâl	Portakal	Müfred isim
Рейгьан	Reyqan	رَيْحَانٌ	Reyhân	Reyhan	Müfred isim
HUKUK ve YÖNETİMLE İLGİLİ KELİMELER					
Адалат	Adalat	عَدَالَةٌ	'Adâlet	Adalet	Müfred isim
Межлис	Mejlis	مَجْلِسٌ	Meclis	Meclis	İsm-i mekân
Гьаким	Qakim	حَاكِمٌ	Hâkim	Hakim	İsm-i fâil
Гьукумат	Qukumat	حُكُومَةٌ	Hukûmet	Hükümet	Müfred isim
Делил	Delil	دَلِيلٌ	Delîl	Delil	Müfred isim
Идара	İdara	إِدَارَةٌ	İdâre	Yönetim	Mezîd fiil mastarı

Къанун	Kъanun	قَانُونٌ	Kanûn	Kanun	Müfred isim
Къебила	Kъеbila	قَبِيلَةٌ	Kabîle	Kabile	Müfred isim
Векил	Vekil	وَكِيلٌ	Vekîl	Vekil	Müfred isim
Везифа	Vezifa	وَضِيفَةٌ	Vazîfe	Vazife	Müfred isim
Диван	Divan	دِيْوَانٌ	Dîvân	Divan, Mahkeme	Müfred isim
Алапат	Alamat	عَلَامَةٌ	Alâmet	Alamet, işaret	Müfred isim
Макъам	Makъam	مَقَامٌ	Makâm	Makam	İsm-i mekân
Магъле	Maçle	مَحَلَّةٌ	Mahalle	Mahalle	Müfred isim
Щагъид	Şaçid	شَاهِدٌ	Şâhid	Şahit	İsm-i fâil
Весият	Vesiyat	وَصِيَّةٌ	Vasiyyet	Vasiyet	Müfred isim
Жерме	Jerme	جَزْمَةٌ	Cerîme	Ceza	Müfred isim
Таблигъат	Tabliqat	تَبْلِيغَاتٌ	Tebliğât	Tebliğat	Cem-i müennes sâlim
Шикаят	Şikayet	شِكَايَةٌ	Şikâyet	Şikayet	Müfred isim
Шерик	Şerik	شَرِيكٌ	Şerîk	Şerik, ortak	Müfred isim
AKRABALIKLA İLGİLİ KELİMELER					
Велед	Veled	وَلَدٌ	Veled	Velet, çocuk	Müfred isim
Ими	İmi	عَمٌّ	'Ammu	Emmi	Müfred isim
Хала	Xala	حَالَةٌ	Hâla	Hala / Teyze	Müfred isim
Эвладар	Evladar	أَوْلَادٌ	Evlâd	Evlât	Cem-i teksîr
Эме	Eme	عَمَّةٌ	'Amme	Hala	Müfred isim
Варис	Varis	وَارِثٌ	Vâris	Varis	İsm-i fâil
GIYİM KUŞAMLA İLGİLİ KELİMELER					
Либас	Libas	لِبَاسٌ	Libas	Libas, gijysi	Müfred isim
Жиб	Jib	جَيْبٌ	Ceyb	Cep	Müfred isim
SAĞLIK ALANINDAKİ KELİMELER					
Ваба	Vaba	وَبَاءٌ	Vebâ	Veба	Müfred isim
Дава	Dava	دَوَاءٌ	Devâ	Deva	Müfred isim
ZAMAN, SAYI ve ÖLÇÜ İLE İLGİLİ KELİMELER					
Адет	Adet	عَدَدٌ	'Adet	Adet	Müfred isim
Саласа	Salasa	ثَلَاثَةٌ	Selâse	üç	Sayı ismi
Завал	Zaval	زَوَالٌ	Zevâl	Zeval	Müfred isim
Хемис	Xemis	خَامِسٌ	Hamîs	Beşinci	Sayı ismi
Эвела	Evela	أَوْلَاءٌ	Evvelen	Evvela,	Sayı ismi
Декъика	Dekika	دَقِيقَةٌ	Dakîka	Dakika	Müfred isim
Заман	Zaman	زَمَانٌ	Zamân	Zaman	Müfred isim
Евел заман	Evel zaman	أَوَّلُ زَمَانٍ	Evvel Zamân	Önce	Bileşik isim
Девир	Devir	دَوْرٌ	Devr	Dönem	Müfred isim
Хатам	Xatam	خِتَامٌ	Hitâm	Hitam, son	Müfred isim

Эхир	Exir	آخِرُ	âhır	Son, ahir	Müfred isim
Муддат	Muddat	مُدَّةٌ	Müddet	Süre	Müfred isim
Сабагъ	Sabaq	صَبَاحٌ	Sabâh	Sabah	Müfred isim
Сегьер	Seqer	سَهَرٌ	Seher	Sabah	Müfred isim
ASKERLİK ve KAHRAMANLIĞA İLGİLİ KELİMELER					
Гъазават	Qъazavat	غَزَاوَاتٌ	Gazavât	Gazve, savař	Cem-i müennes sâlim
Гъужум	Qujum	هُجُومٌ	Hücûm	Hücum	Müfred isim
Гъалиб	Qalib	غَالِبٌ	Gâlib	Galip	İsm-i fâil
Йсир	Ysir	أَسِيرٌ	Esîr	Esir, tutsak	Müfred isim
Жасус	Jasus	جَاسُوسٌ	Casûs	Casus	Müfred isim
ALET ve EŞYA İSİMLERİ					
Мишар	Mişar	مِشَارٌ	Minşâr	Testere	İsm-i alet
Кис	Kis	كَيْسٌ	Kîs	Cüzdân	Müfred isim
Силагъ	Silaq	سِلَاحٌ	Silah	Silah	Müfred isim
Файтун	Faytun	فَايْتُونٌ	Faytûn	Fayton	Müfred isim
Мисмар	Mismar	مِسمَارٌ	Mismâr	Çivi	İsm-i alet
Рухсат	Ruxsat	رُخْصَةٌ	Ruhsat	Ruhsat	Müfred isim
Сандух	Sandux	صُنْدُوقٌ	Sundûk	Sandık	Müfred isim
HAYVANLARLA İLGİLİ KELİMELER					
Гъайван	Qayvan	حَيَّوَانٌ	Hayvân	Hayvan	Müfred isim
Гъашарат	Qaşarat	حَاشِرَاتٌ	Haşerât	Haşarat	Cem-i müennes sâlim
Фил	Fil	فِيلٌ	Fil	Fil	Müfred isim
Магъара	Maqъara	مَغَارَةٌ	Magâra	Mağara, in	İsm-i mekân
YİYECEK ve İÇECEKLE İLGİLİ İSİMLERİ					
Гъалва	Qalva	حَلْوَى	Halvâ	Helva, tatlı	Müfred isim
Кабаб	Kabab	كِبَابٌ	Kebâb	Kebap	Müfred isim
Лукма	Lukma	لُقْمَةٌ	Lokma	Lokma	Müfred isim
Тям	Tyem	طَعَامٌ	Yemek	Taam	Müfred isim
Чай	Çay	شَايٌ	Şây	Çay	Müfred isim
Шурбет	Şurbet	شُرْبَةٌ	Şurbet	Şerbet	Müfred isim
Лезет	Lezet	لَذَّةٌ	Lezzet	Lezzet	Müfred isim
Саил	Sail	سَائِلٌ	Sâil	Maye	İsm-i fâil
TABIATLA İLGİLİ İSİMLER					
Табият	Tabiat	طَبِيعَةٌ	Tabîat	Tabiat	Müfred isim
Турфан	Turfan	طُوفَانٌ	Tûfân	Tufan	Müfred isim
Набатат	Nabatat	نَبَاتَاتٌ	Nebâtât	Nebatat, bitki	Cem-i müennes sâlim
İŞ ve MESLEK İSİMLERİ					
Къасаб	Kasab	قَصَّابٌ	Kassâb	Kasap	İsm-i mübâlağa, İsm-i mensûb

Жерягъ	Jeryeq	جِرَاحٌ	Cerrâh	Cerrah	İsm-i mübâlağa, İsm-i mensûb
Сайят	Sayyet	صَيَّادٌ	Sayyâd	Avcı	İsm-i mübâlağa, İsm-i mensûb
Шаир	Şair	شَاعِرٌ	Şâ'ir	Şair	İsm- fâil
Гъамбал	Qambal	حَمَّالٌ	Hammâl	Hamal	İsm-i mübâlağa, İsm-i mensûb
Тажир	Tajir	تَاجِرٌ	Tâcir	Tacir	İsm- fâil
Жаппат	Jallat	جَلَّادٌ	Cellâd	Cellat	İsm-i mübâlağa, İsm-i mensûb
Назир	Nazir	نَاطِرٌ	Nâzır	Bakan	İsm- fâil
Везир	Vezir	وَزِيرٌ	Vezîr	Vezir	Müfred isim
Фекъи	Feki	فَقِيهٌ	Fakîh	Fakih,	Müfred isim
Даллал	Dallal	دَلَّالٌ	Dellâl	Rehber	İsm-i mübâlağa, İsm-i mensûb
Сарраф	Sarraf	صَرَّافٌ	Sarrâf	Sarraf	İsm-i mübâlağa, İsm-i mensûb
EĞİTİM ve ÖĞRETİMLE İLGİLİ KELİMELER					
Гъезел	Qezel	غَزَلٌ	Gazel	Gazel	Müfred isim
Гъарф	Qarf	حَرْفٌ	Harf	Harf	Müfred isim
Илим	İlim	عِلْمٌ	'ilm	İlim	Müfred isim
Марифат	Marifat	مَعْرِفَةٌ	Ma'rife	Marife	Müfred isim
Талим	Talim	تَعْلِيمٌ	Ta'lîm	Talim, eğitim	Mezîd fiil mastarı
Тарс	Tars	دَرْسٌ	Ders	Ders	Müfred isim
Элифар	Elifar	أَلِف بَاء	Elifbâ	Elifba	Bileşik isim
Эдебият	Edebiyat	أَدَبِيَّاتٌ	Edebiyyât	Edebiyat	Cem-i müennes sâlim
Таржума	Tarjuma	تَرْجُمَةٌ	Tercüme	Tercüme	Müfred isim
Хат	Xat	خَطٌّ	Hat	Hat	Müfred isim
Баян	Bayen	بَيَّانٌ	Beyân	Beyan, ifade	Müfred isim
Жаваб	Javab	جَوَابٌ	Cevab	Cevap	Müfred isim
Имтигъан	İmtiqan	إِمْتِحَانٌ	İmtihan	İmtihan	Mezîd fiil mastarı
Келима	Kelima	كَلِمَةٌ	Kelime	Kelime	Müfred isim
Макъала	Makъala	مَقَالَةٌ	Makâle	Makale	Müfred isim
Малумат	Malumat	مَعْلُومَاتٌ	Ma'lûmât	Bilgi	Cem-i müennes sâlim
Медреса	Medresa	مَدْرَسَةٌ	Medrese	Medrese	İsm-i mekân, Müfred isim
Тарих	Tarix	تَارِيخٌ	Târîh	Tarih	Müfred isim
Дафтар	Daftar	دَفْتَرٌ	Defter	Defter	Müfred isim
Къелем	Kъelem	قَلَمٌ	Kalem	Kalem	Müfred isim
Шиир	Şiir	شِعْرٌ	Şi'r	Şiir	Müfred isim

İNSAN VÜCUDU, DUYGULARI, DAVRANIŞLARI ve FİZİKİ KUSURLAR İLE İLGİLİ KELİMELER					
Заруф	Zaruf	ظَرِيفٌ	Zarîf	Zarîf	Müfred isim
Зиггин	Ziqin	ذِهْنٌ	Zihn	Zihin	Müfred isim
Акси	Aksi	عَكْسٌ	Aks	Aksi	Müfred isim
Жегъл	Jeql	جَهْلٌ	Cehl	Cehalet	Müfred isim
Сабур	Sabur	صَبُورٌ	Sabûr	Sabır	İsm-i mübâlağa
Гъая	Qaye	حَيَاءٌ	Hayâ	Haya	Müfred isim
Сабур	Sabur	صَبُورٌ	Sabûr	Sabır	İsm-i mübâlağa
Гъасрет	Qasret	حَسْرَةٌ	Hasret	Hasret	Müfred isim
Гъайбат	Qayat	هَيْبَةٌ	Heybet	Heybet	Müfred isim
Гъевес	Qeves	هَوَسٌ	Heves	Heves, İstek	Müfred isim
Гъис	Qis	حِسٌّ	His	Duygu	Müfred isim
Гъерекат	Qerekat	حَرَكَاتٌ	Hareket	Hareket	Cem-i müennes sâlim
Зайиф	Zayif	ضَعِيفٌ	Zaîf	Zayıf	Müfred isim
Тавази	Tavazi	تَوَاضَعٌ	Tevazû'	Tevazuu	Mezîd fiil mastarı
Залум	Zalum	ظَلَمٌ	Zâlim	Zalim	İsm-i fâil
Зулум	Zulum	ظُلْمٌ	Zulm	Zulüm	Müfred isim
Инад	İnad	عِنَادٌ	'Inâd	İnat	Müfred isim
Эмин	Emin	أَمِينٌ	Emîn	Güvenilir	Müfred isim
Инсафун	İnsafun	إِنْسَافٌ	İnsâf	İnsaf	Mezîd fiil mastarı
Интикъам	İntikam	إِنْتِقَامٌ	İntikâm	İntikam	Mezîd fiil mastarı
Катил	Katil	قَاتِلٌ	Kâtil	Katil	İsm-i fâil
Кирагъ	Kıraç	كَرِهٌ	Kerih	Kerih, çirkin	Müfred isim
Насигъат	Nasiqat	نَصِيحَةٌ	Nasîhat	Nasihat	Müfred isim
Нефес	Nefes	نَفْسٌ	Nefes	Nefes, soluk	Müfred isim
Сидкъи	Sidki	صِدْقٌ	Sıdk	Doğruluk	Müfred isim
Сир	Sir	سِرٌّ	Sirr	Sır	Müfred isim
Этир	Etir	عِطْرٌ	'Itr	Koku	Müfred isim
Кагъл	Kaql	كُحْلٌ	Kuhûl	Sürme	Müfred isim
Шак	Şak	شَكٌّ	Şekk	Şüphe	Müfred isim
Ажиз	Ajiz	عَجِيزٌ	'Acîz	Aciz	Müfred isim
Азият	Aziyet	أَذِيَّةٌ	Eziyyet	Eziyet	Müfred isim
Айиб	Ayib	عَيْبٌ	'Ayb	Ayıp	Müfred isim
Шафакъат	Şafakat	شَفَقَةٌ	Şafakat	Şefkat	Müfred isim
Хиянет	Hiyenet	حِيَانَةٌ	Hiyânet	Hıyanet	Müfred isim
Хама	Xata	حَطَأٌ	Hata'	Hata	Müfred isim
Хаин	Xain	حَائِلٌ	Hâin	Hain	İsm-i fâil
Вафа	Vafa	وَفَاءٌ	Vefâ	Vefa	Müfred isim
Къадам	Kъadam	قَدَمٌ	Kadem	Adım	Müfred isim
Гъалат	Qъalat	غَلَطٌ	Galat	Hata, yanlış	Müfred isim

Гьурмет	Qurmet	حُرْمَةٌ	Hurmet	Saygı, kutsallık	Müfred isim
Уьзур	Uzur	عُذْرٌ	'Uzr	Özür	Müfred isim
Вилаят	Vilayet	وَلَايَةٌ	Velâyet	Velayet	Müfred isim
Беден	Beden	بَدَنٌ	Beden	Vücut	Müfred isim
Жилд	Jild	جِلْدٌ	Cild	Cilt, deri	Müfred isim
Жасад	Jasad	جَسَدٌ	Cesed	Ceset	Müfred isim

Sonuç

“Lezgi Dilindeki Arapça Ödünçlemeler ve Morfolojik yapıları” isimli yaptığımız bu makale çalışmasında şu sonuçlara ulaşılmıştır.

Lezgiler’in yaşadığı bölge -güneydoğu Dağıstan ve kuzeydoğu Azerbaycan-Hz. Ömer (r.a) döneminde düzenlenen İslamî fetih akınları vasıtası ile VII. yüzyılda Müslüman Araplarla tanışmış, bir kaç asır sonra da tamamen Müslüman olmuştur.

Müslüman olan Lezgiler, Araplardan, siyasi ve sosyo-kültürel açıdan etkilendikleri gibi dil yönünden de etkilenmişlerdir. Arapçadan bir çok kelime, Lezgi diline girmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. İslam’ın kutsal kitabı Kur’an-ı Kerim’in ve ibadet dilinin de Arapça olması buna hız kazandırmıştır.

Otuz beş bin Lezgice sözcüğünün incelenmesi neticesinde üç yüz altmış sekiz kelimenin Arapça asıllı olduğu ve anlam değişmesi olmaksızın Lezgi dilinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu da lezgi dilinde kullanılan sözcüklerin yaklaşık % 1.04’üne karşılık gelmektedir.

Lezgi diline geçen üç yüz altmış sekiz Arapça kelimenin kullanıldıkları alanlara göre tasnifi yapılmıştır. Tasnif sonucunda; 144 kelimenin sosyal hayatla, 70 kelimenin inançla, 45 kelimenin insan hissiyatı, duyguları, davranışları ve fiziki kusurlarıyla, 21 kelimenin eğitim ve bilimle, 20 kelimenin hukuk ve yönetimle, 14 kelimenin zaman, sayı ve ölçüyle, 12 kelimenin iş ve meslekle, 8 kelimenin yiyecek ve içeceklerle, 7 kelimenin alet ve eşya ile, 6 kelimenin akrabalıkla, 5 kelimenin meyve ve sebzeyle, 5 kelimenin askerlik ve kahramanlıkla, 4 kelimenin hayvanlarla, 3 kelimenin tabiatla ve 2’şer kelimenin de sağlık, giyim ve kuşamla ilgili olduğu tespit edilmiştir. Arapça alıntı kelimelerin en çok sosyal alanda kullanılan kelimeler olduğu, onu da inançla ilgili kelimelerin takip ettiği görülmüştür.

Arap dili morfolojisi yönünden yapılan incelemede Arapça alıntı kelimelerden 224 tanesinin tekil isim, 41 tanesinin mastar (7 sarıh, 5 mimli ve 29 mezîd mastar), 32 tanesinin ism-i fâil (29 sülasi mücerred, 3 tanesi mezîd filden ism-i fâil), 15 tanesinin çoğul (6 mükesser, 9 Cem-i müennes sâlim), 11 tanesinin mülalağalı ism-i fâil, 10 tanesinin ism-i mef’ûl (8 tanesi sülasi

mücerred, 2 tanesi mezîd fiilden ism-i mefûl), 8 tanesinin ism-i zaman ve mekan, 7'şer tanesinin birleşik kelime, sıfat-ı müşebbehe ve ism-i mensûb, 2 tanesinin ism-i âlet ve 1'er tanesinin ise ism-i tafdil ve muzari kalıbında olduğu tespit edilmiştir.

Bir dilden başka dile geçen kelimelerin, yeni dile uyum sağlamak için fonetik değişikliklere uğraması tabii bir durumdur. Alıntı kelimelerde de bu vuku bularak Lezgi diline geçen kelimelerin, Lezgi dilinin rengiyle boyandığı ve Lezgenicenin fonetik kurallarına uyduğu görülmüştür.

Kaynakça

- Akiner, Shirin, Sovyet Müslümanları, Çeviren: Tufan Buzpınar ve Ahmet Mutu, İstanbul, 1995.
- Bala, Mirza, MEB İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1993.
- Buniyatov, Ziya Musa, "Dağıstan", TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1993.
- Büyük Larousse Ansiklopedisi, Lezgiler, Milliyet Yayınları.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi (Redaktör Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul, 1992.
- Dursun, Davut, "Lezgiler," TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, 2003.
- Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Ürdün, ts.
- Erel, Şerafeddin, Dağıstan ve Dağıstanlılar, İstanbul, 1961.
- Gacıyev, M. M., Rusko-Lezginski Slovar, Mahackala, 1950.
- Gaydarov R. İ., Mirzehanov, S.M., Ramaldanov, G. R., Lezgi çal 6-7, Mahaçkala, 1992.
- Gaydarov, R. İ., Gülmagamedov, A. G., Mehemedov, H. İ., Nesredinov, F., Yaraliyev, M. M., Lezgi Çal 10-11, Mahaçkale, 1993.
- Halibov, B.B., Lezgi Dillerinin Fonetik Karşılaştırılması, Moskova, 1980.
- İbnü'l-Esir Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerim b. Abdilvahid eş-Şeybani, Kâmil fi't-Târih, Lübnan, 1987.
- Komünist Gazetesi 4 Haziran 1987.
- Lezgi gazetesi, 16 Ekim 1993.
- Sami, Şemseddin, Kâmûsu'l-A'lâm, İstanbul 1308/1891.
- Sucu, Mehmet, "Yeryüzündeki Diller ve Kelime Alışverişleri" Sızıntı Dergisi, Aralık 2009, Sayı: 371.
- MEB Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1976.
- Yıldız, Muharrem, Dünden Bugüne Kafkasya, İzmir, 2006.
- http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/Documents/Vol4/pub-04-01.pdf 22.10.2014
- <http://www.stat.gov.az/source/demography/ap/> 16.10.2014